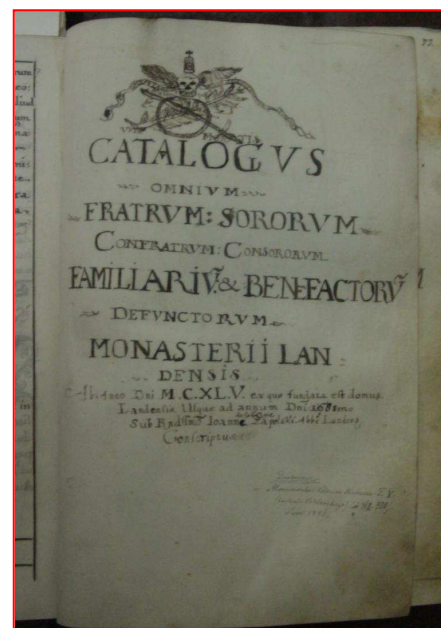

Paulina Łojko Wojtyniak

NEKROLOG OPACTWA CYSTERSKIEGO W ŁĄDZIE NAD WARTĄ (Uwagi do reedycji wydania Wojciecha Kętrzyńskiego)

Opublikowany poniżej tekst obituara opactwa łędzkiego nie jest nową krytyczną edycją tego źródła historycznego, lecz tylko reedycją tekstu wydanego w 1888 r. przez W. Kętrzyńskiego w piątym tomie *Monumenta Poloniae Historica*. Podejmując decyzję o wydaniu tego tekstu – bez odwołania się do postawy rękopiśmiennej na uwadze miano tylko jeden cel. Nekrologi są źródłami, które stanowią swoistą syntezę dziejów poszczególnych klasztorów w okresie od fundacji, raczej od założenia rękopisu, aż do momentu, gdy urywa się chronologia wpisów, czy też kasaty opactwa. Tego typu materiały historyczne w pełni oddają społeczną przestrzeń funkcjonowania klasztoru w czasie oraz pozwalają śledzić kształtowanie się kręgów klientarnych. Wprawdzie w przeszłości określały one jedynie kalendarium i charakter codziennej liturgii w klasztorze, a istotą ich historycznego przekazu była – najprawdopodobniej dzienna data śmierci osoby powiązanej w różny sposób z opactwem. Niekiedy tylko w suchy tekst wplataną dodatkowe informacje o przyczynach wpisu, miejscu oraz stanowym pochodzeniu osoby, sprawowanych i urzędniczych godnościach zmarłego. Obok nekrologu benedyktynów lubińskich, suffragiów mogileńskich i wielu innych podobnych źródeł, łędzki obituarz stanowi bogate źródło informacyjne. Podejmując reedycję oraz zaopatrując treść w komentarz historyczny – lecz jeszcze wciąż aktualizowany – chcielibyśmy – w istotny sposób wypełnić szereg luk historiografii, których nie udało się uniknąć również w komentarzu i wzbogacić badania nad dziejami klasztoru łędzkiego.

Komentarz w publikacji W. Kętrzyńskiego koncentruje swoją uwagę nie tylko na danych prozopograficznych. Wiele poniżej zawartych informacji dotyczy zaginionych rękopisów odnoszących się do dziejów zakonu cysterskiego w Polsce, a w Wielkopolsce szczególnie. Wykorzystuje on obficie kompilowany nekrolog opactwa cysterskiego w Wągrowcu, niepublikowane dokumenty i wiadomości z epitafiów. Liczne uwagi uzupełniają ustalenia W. Kętrzyńskiego, które zawarto w komentarzu krytycznym do pierwszego wydania.

Treść tego źródła w sposób oczywisty wiąże się z ważnym fragmentem dziejów klasztoru w Łądzie, jego funkcjonowaniem w europejskiej przestrzeni społeczno-kulturowej oraz wieloma innymi zagadnieniami. Dlatego wzbogaciliśmy edycję o szereg aneksów, w tym o katalogi tutejszych opatów i inne zestawienia oraz fragmenty źródeł mających istotny związek z interesującym nas obituarem. Tekst źródła został całkowicie powtórzono za edycją W. Kętrzyńskiego wraz z zachowaniem kroju i wysokości czcionki. Zmieniono jedynie sposób podawania dat dziennych zapisywanych cyframi arabskimi i ujmowanych w nawiasy kwadratowe. Wzbogacono przede wszystkim przypisy rzeczowe, osobowe i objaśniające nazwy topograficzne oraz zawierające komentarze historyczne. Do ich treści wprowadzono informacje o zgonach zakonników i innych osób związanych z klasztorem cystersów w Łądzie, bądź zawarte w innych tego rodzaju źródłach historycznych, powstałych w kręgu opactwa łędzkiego (np. kalendarze z XII – XIV w., wpisy do innych ksiąg powstałych w klasztorze). Zawartość komentarza historycznego i historiograficznego w zasadzie odwołuje się do ustaleń zamieszczonych w poniższych przypisach komentarza, głównie zaś odsyła do katalogów opatów łędzkich, łekneńsko-wągrowieckich oraz innych danych, a niekiedy i do rękopiśmiennych nekrologów opactw cysterskich w Paradyżu, Przemęcie, Bledzewie. Wykorzystuje także wszystkie obituarze cysterskie drukowane w *Monumenta Poloniae Historica*.

Przyjęte w tekście skróty zostały objaśnione w ich wykazie obejmującym określone terminy jak i wykorzystane publikacje źródeł oraz opracowania naukowe. Wiele danych to informacje zaczerpnięte z materiałów rękopiśmiennych. Bardzo często odwoływano się także do innych źródeł, w tym do inskrypcji zachowanych na dawnych epitafiach, nagrobkach, tablicach fundacyjnych oraz do not proveniencyjnych dawnych rękopisów i starodruków.

Wydając ten zabytek piśmiennictwa zdajemy sobie sprawę z niedostatków samej metody oraz jego komentarza, jak i odejścia od zasad określanych w instrukcji wydawniczej źródeł średniowiecznych i staropolskich. Starano się jednak, aby komentarz był kompletny

i wyczerpujący. W nim także odwoływano się do niepublikowanych kronik klasztornych (np. bernardynów z Kazimierza Biskupiego). O innych materiałach historiograficznych, które zaginęły i mogłyby być przydatne w pracy jedynie wzmiankowano (np. dotyczące Obry, Bledzewa, Koprzywnicy, Sulejowa). W tym miejscu zwrócono szczególną uwagę na zaginione nekrologi klasztorów cysterskich i innych, skąd rekrutowali się zakonnicy i inne osoby wpisane na karty obituarza łędzkiego (np. Kazimierz Biskupi). Starano się także by w komentarzu sprostować błędy pojawiające się w literaturze, w tym wiele mylnych identyfikacji osobowych. Nie jest to materiał kompletny, jednak znacznie poszerzający ustalenia W. Kętrzyńskiego i – jak się wydaje – dla badaczy może stanowić punkt wyjścia (jedynie w przypadku komentarza) do dalszych studiów i badań.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że kompletne krytyczne wydanie nekrologu łędzkiego musi być powiązane z wykorzystaniem starszej podstawy rękopiśmiennej, co znajdzie się w następnej części opracowania.

Wydany przez W. Kętrzyńskiego nekrolog nie zawiera wszystkich not obituarnych dotyczących nadwarciańskiego konwentu oraz benefaktorów i innych osób zamieszczonych w rękopisie. Wiele z nich znalazło się poza rękopisem na kartach klasztornych kalendarzy, ksiąg liturgicznych i innych manuskryptów. Przekonuje o tym zawartość kalendarzy wydanych przez W. Kętrzyńskiego i S. Zakrzewskiego. W Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku zachował się pochodzący z XV w. iluminowany rękopis, zawierający m.in. kalendarz, regułę zakonną, na którego kartach wpisano noty o zmarłych dobrodziejach, opatach oraz fundatorze opactwa, księciu Mieszku III Starym¹.

W komentarzu skupiono się na podstawowym fakcie, jaki przekazują źródła tego rodzaju co obituarze, mianowicie na dziennej dacie zgonu wspomnianej osoby. Starano się również o pełną identyfikację osób i miejscowości. Korygowano również błędy literatury. Stwierdzono jednocześnie, że wiele osób, które winny znaleźć swoje miejsce na kartach nekrologu nie

---

¹ Z. Różański, *Księgi liturgiczne Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku. Studium liturgiczno – źródłoznawcze*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 42(1981), s. 125. Rękopis o wymiarach 27 x 19 cm, kk 162, z kalendarzem na k. 1-8, sygnatura WłSem. 83.

znalazło swojego miejsca. Wspomnieć tu wypada o dokumencie z dnia 9 października 1439 r.² wspominającym o łędzkiej wspólnotie modlitewnej.

Ponawiając wydanie obituarza klasztornego, tak ważnej niegdyś księgi liturgicznej, obecnie mającej dużą wartość historyczną, nie przeprowadzono jednak pełniejszych badań porównawczych z innymi nekrologami klasztorowymi powstałymi w kręgu cysterskim³. Starano się jednak, aby w komentarzu znalazły się wiadomości o tych źródłach i to niezależnie od tego czy przetrwały burze dziejowe, czy też uległy zniszczeniu (np. nekrolog koprzywnicki). Dla pełniejszego obrazu zawartości dołączono katalogi opatów trzech kolońskich klasztorów cysterskich w Wielkopolsce jak i katalogi opatów Wągrowca i Łądu sporządzone w początkach XVIII stulecia.

Kilka uwag należy poświęcić identyfikacjom osób wymienionych w księdze zmarłych. Podstawą były ustalenia zawarte w komentarzu krytycznym do *Kodeksu dyplomatycznego Wielkopolski* (t. VI – X), które wykorzystano w poniższych przypisach. Niekiedy sięgano do źródeł rękopiśmiennych, zwłaszcza do materiałów z XVI – XVIII stulecia. W przypisach wskazywano także na archiwalia zaginione. Wiele informacji komentarza pochodzi z *Tek* profesora Włodzimierza Dworzaczka wydanych w formie elektronicznej bazy danych, wydanych przez Bibliotekę Kórnicka PAN. Cenne w identyfikowaniu osób okazały się rękopisy zachowane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku, pochodzące z dawnego opactwa łędzkiego. Były to:

księga przyjęć do klasztoru z XVII - XVIII w.

księga sióstr i braci klasztornych z 1745 r.

księga zawierająca kopie przywilejów klasztornych

księga zawierająca pełen tekst nekrologu łędzkiego, częściowo wydany przez W. Kętrzyńskiego⁴.

Szczególną wartość przedstawia księga przyjęć do klasztoru, zawiera bowiem liczne informacje biograficzne o zakonnikach, takie jak choćby data urodzenia, wstąpienia do

---

² KDW X, nr 1481 oraz nr 1474 i przypis 3, nr 1609. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na cenną publikację P. Olińskiego (*Cysterskie nekrologi na Pomorzu Gdańskim od XIII do XVII wieku*, Toruń 1997) ukazującą nowe możliwości interpretacji i wykorzystania tego rodzaju źródeł historycznych.

³ *Liber mortuorum monasterii Andreioviensis ordinis cisterciensis*, wyd. W. Kętrzyński, MPH V, Lwów 1888, s. 768 - 805.; *Excerpta ex libro mortuorum monasterii Mogilnensis Ordinis Cisterciensis*, MPH V, wyd. W. Kętrzyński, s. 806 - 813.

⁴ ADW, Akta zakonne - cystersi Łąd, rękopisy 2, 3, 7, 8.

klasztoru oraz obłuczyn, imię chrzestne, imię zakonne, imiona rodziców, miejsce pochodzenia itd. Na kartach tej księgi zapisano również datyienne i roczne zgonów wielu zakonników i osób spoza konwentu lędzkiego. Pozwoliło to na pełną identyfikację postaci odnotowanych na kartach nekrologu. Uzyskaliśmy więc, źródło umożliwiające badania nad pochodzeniem społecznym i terytorialnym cystersów lędzkich żyjących przede wszystkim w XVII - XIX stulecia⁵.

Poniższa publikacja siedemnastowiecznego nekrologu cystersów z Łądu stanowi przygotowawczą pracę do edycji piętnastowiecznego obituarza lędzkiego zachowanego w Bibliotece Narodowej w Wiedniu, w której zostaną zawarte dokładniejsze ustalenia faktograficzne i bardziej wyczerpujący komentarz historiograficzny i historyczno-geograficzny.

---

⁵ Warto zwrócić także uwagę na cenne badania M. Kaczmarka nad nekrologami cysterskimi; np. tenże, *Rozwój liturgii memoratywnej u cystersów od form prostych do w pełni wykształconego nekrologu* (w:) *Dzieje, kultura artystyczna i umysłowa polskich cystersów*, Kraków 1994.